

საქართველოს ისტორია

საქართველოს
ისტორია

საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოება
ГРУЗИНСКОЕ ОБЩЕСТВО ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ КУЛЬТУРЫ
GEORGIAN SOCIETY FOR PROTECTION OF CULTURAL MONUMENTS

ძვირფასო
 ძეგლის მფლობელი
 გილოცავთ!
 ძეგლთა რეესტრის სახელმძღვანელო
 შიგნითა რეესტრის
 1969 წლის 1 იანვრისათვის
 გადაანაწილა

500.000

1968 წლის
 პერიოდი

სსრკ-ის მსგავსი — УПОДОБНОЕ ВРЕМЯ

1967

1968

1969

1970

1974

სტრუქტურა: მატერიალური კულტურის ძეგლები

ქვემოთაჲნი

კრეზული მცხრამეტი

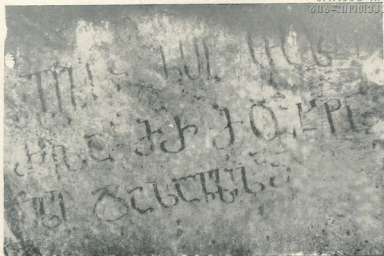
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

განმარტვის საზოგადოებრივ საწყისებზე

საკრედიტციო კოლეგია: იკავალი აბაშიძე, ფალვა ამირანაშვილი, ანდრია ავაშიძე, ვახტანგ ბერიძე, ლევან გომთუა, ლადო გუდიაშვილი, ოთარ თაბთაყიშვილი, თეიმურაზ კანდელაკი, იკავალი ჯაფარიშვილი, ნიკო კიკნაშვილი, ლევან მატარაძე, ოთარ სანუგლიძე, ჯიკა სტურუა (პ/მგ. მღვანე), გიორგი ჩიბაია, გიორგი ჩუბინაშვილი, ვახტანგ ცინცაძე, ლევან ხიფშიუ-შვილი.

ქართული
წიგნობები

საქტიტორო წარწერა. დეტალი

გურამ აბრამიშვილი

ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატი

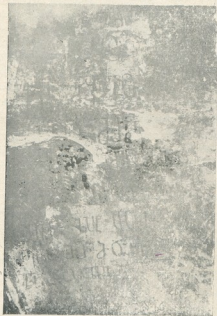
ატენის სიონის საქტიტორო წარწერა

ატენის სიონის მხატვრობის თარიღის განსაზღვრა დიდი ხნის განმავლობაში წარმოადგენდა ქართველ ხელოვნებათმცოდნეთა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკვლევ საკითხს. აღნიშნული ძეგლისადმი დაინტერესება იმით იყო გამოწვეული, რომ ატენის სიონის მოხატულობა მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ფეოდალური ხანის ქართული მონუმენტური მხატვრობის ისტორიაში. ბუნებრივად იყო ასეთ საეტიპო ნაწარმოებს ჯეროვანი ყურადღება დასთმობოდა. გარდა ამისა, მოხატულობის თარიღის განსაზღვრას უნდა გაერკვია ვინაობა იმ გვირგვინოსან ქტიტორებისა, რომლებიც ტაძრის დასაველეთის აფსიდში არიან გამოსახულნი. ამ საკითხზე სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვაობა იმით იყო გამოწვეული, რომ მკვლევარები ატენის სიონის მხატვრობას სხვადასხვა დროით ათარიღებდნენ. აკად. შ. ამირანაშვილი მოხატვის თარიღად 904—906 წლებს მიიჩნევს (Ш. Я. Амиранашвили, История груз. искусства, 1, 1950, გვ. 185). რ. შმერლინგის მოსაზრებით, მოხატულობა 1072 წ. შემდეგ ხანას განეკუთვნება (საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. VIII, № 4, 1947, გვ. 267).

1955-56 წლებში ატენის სიონის კედლის მხატვრობის გაწმენდისა და გამაგრების დროს მხატვარმა რესტავრატორმა შ. აბრამიშვილმა გამოავლინა მხატვრობის უცნობი ისტორიული ხასიათის რამდენიმე ფრესკული წარწერა. აქედან ერთი მათგანი, რაც მხატვრობის შესრულებას შეეხება, დასავლეთის აფსიდის სამხრეთის ფრთაზეა მოთავსებული.

1956-57 წლებში აღნიშნული წარწერა ორჯერ გამოაქვეყნა თ. ბარნაველმა (საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. XVII, № 3, 1956, გვ. 281—286; თ. ბარნაველი, ატენის სიონის წარწერები, თბ. 1957). ავტორის წაკითხვით, ატენის სიონის მოხატვა შეუსრულებიათ გიორგი II ნოველისიმოსის მეფობის მერვე წელს. მკვლევარის აზრით, მერვე სტრიქონი ქორონიკონს შეიცავს, რაც 1080 წ. უდრის. ეს თა-

საქტიტორო წარწერა ულტრაიისფერი სხივების შექმნის შედეგად

რილი გაიზიარეს სამეცნიერო წრეებმა (თ. ვირსალაძე, ატენის სიონის მოხატულობა, ქართ. ხელ. ისტ. ინსტიტუტის XIII სამეცნ. სესია, თბ. 1958, გვ. 8—9), თუმცა იგი ეჭვის ქვეშე მდებარე დგებოდა (შ. Я. Амиранашвили, Ист. груз. монументальной живописи. I. Тб; 1957, გვ. 98).

1961 წელს ატენის სიონის მოხატ. დამატარილებელი წარწერის გაცნობის დროს შევამჩნიეთ ერთგვარი შეუსაბამობა, რაც მხატვრობისა და წარწერის სინქრონულობას გამორიცხავდა. ჩვენი დაკვირვება, რაც 1963 წ. გამოვაქვეყნეთ (იხ. საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. XXX, № 5, 1963, გვ. 685—690), შემდეგ შენიშ-

ვნებს შეიცავდა: საქტიტორო წარწერა მოხატულობაზე შედარებით მარჯვანო ხანას ეკუთვნის და ამდენად არ შეიძლება იყოს მხატვრობის დამატარილუშელი. ამის საბუთად მოგვყავდა დასავლეთის აფსიდის სამხრეთის ფრთაზე მიკვლეული ფრაგმენტები ერთ-ერთი წინასწარმეტყველის ძალზე დაზიანებული გამოსახულებისა, რაც გვიან ხანაში შეუღლესავთ და მასზე ზემოაღნიშნული საქტიტორო წარწერა მოუთავსებიათ (1966 წ. ინფრაწითელმა დასხივებამ გამოაჟღერა ამ წყ-მეტყველის სახელის ფრაგმენტი... „მ ი ა“ [იერემია?]). აღნიშნული წარწერის სამი სტრიქონი და სტრიქონის ბოლო ნაწილი მოხატულობის თავდაპირველ ბათქაშზე იწყება, ხოლო მომდევნო სტრიქონები და მათ შორის მეოთხე სტრიქონის დასაწყისი იმ შეღესილობაზე გრძელდება, რასაც ზემოაღნიშნული წინასწარმეტყველის გამოსახულება დაუფარავს. ამგვარად, მეხუთე, მეექვსე და მერვე სტრიქონები, სადაც თ. ბარნაველი „მეფე გიორგისა ნოველისიმოსისა“ და „ქრონიკონს“ კითხულობს, სწორედ გვიანი ხანის შეღესილობაზე არის შესრულებული (ნახაზზე დატანილი გვაქვს გვიანი ხანის ბათქაშის კონტური). გარდა ამისა, ეჭვი გამოვთქვით მერვე სტრიქონის წაკითხვის სისწორეში. კერძოდ, იქ სადაც თ. ბარნაველი ქორონიკონის აღმნიშვნელ რიცხვით ნიშნად „ტ“-ს კითხულობს (300), ამ ასოს წინ გავარჩიეთ „დ“-ს მკრთალი მოხაზულობა. „ტ“-ს წინ „დ“-ს მოთავსება ამ სტრიქონზე ქორონიკონის წაკითხვის შესაძლებლობას გამორიცხავდა, რადგან ასოთა ასეთი თანმიმდევრობა (დტ) მათი რიცხვითი მნიშვნელობის ფუნქციათა მატარებლად ვერ ჩაითვლებოდა (პირველი ასო „დ“ ოთხს, ხოლო მეორე „ტ“-სამასს უდრის, დტ = 4 და 300?). თუ თ. ბარნაველის წაკითხვას დავეყრდნობით მკვლევარი ამ სტრიქონზე კითხულობს „ქრონიკონსა ტ-სა“, მაგრამ არც ეს ჩანს მართებულად, რადგან სიტყვა „ქრონიკონი“ „დ“ ასოს არ შეიცავს. ამრიგად, აღნიშნული წარწერის წაკითხვა დაზუსტებას მოითხოვდა.

1966 წელს ხელოვნების მუზეუმმა ატენის სიონში სპეციალური ექსპედიცია მიიგზნა, რომელიც ულტრაიისფერი და ინფრაწითელ-გასხივების აპარატურით იყო აღჭურვილი. მხატვრობის დამატარილებელი საქტიტორო წარწერის ულტრაიისფერი სხივების შუქზე გადაღებამ, რაც მუზეუმის ფოტოგრაფმა იგორ გილგენდორფმა აწარმოვა, გამოავლინა მისი თითქმის გამქრალი სტრიქონების უმეტესი ნაწილი. ამან საშუალება მოგვცა ტექსტი მთლიანად დაგვედგინა. მოგვყავს ი. გილგენდორფის მიერ შესრულებული სამუშაოს ტექნიკური მონაცემები: „ატენის სიონის ფრესკული წარწერების ულტრაიისფერი და ინფრა-წითელი სხივებით ფოტოფიქსირება ხელოვნების მუზეუმის სპეციალური ლაბორატორიის პირველ საველე ექსპერიმენტს წარმოადგენდა. გადაღება მიმდინარეობდა ღამით, სრულ სიბნელეში. შედარებით ეფექტურ საშუალებათა გამოხატვისათვის დაგვიჭირდა პრაქტიკულად განგვეხორციელებინა ლაბორატორიული ცდების დროს გამოყენებული ყველა ძირითადი ოპტიკურ-ტექნიკური საშუალებანი, საქტიტორო წარწერის გადაღება წარმოადგენდა არა მხოლოდ მეცნიერულ ინტერესს, არამედ ტექნიკურსაც, რადგან წარწერის გამაგრების მიზნით კედლის ეს მონაკვეთი წებოვანი ხსნარით იყო დაფარული. ეს საკმაოდ ართულებდა საქმეს,

რადგან შესაძლო იყო წებოვან გარსს სხივებზე უარყოფითად ემოქმედებდა და შესაძლოა იმ ნაკვალევი არ გამოველინებინა. სხვადასხვა ხერხით განათების დროს შედეგი მოგვეცა მხოლოდ ულტრაიისფერი სხივების არეკვლამ (365 მიკრონი). რაც შეეხება იმ დაზიანებული წინასწარმეტყველის ვინაობის მაუწყებელ წარწერას, რაც ეიზუალურად სრულიად უხილავია, გამოვლინდა ინფრაწითელი სხივების არეკვლით. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ აღნიშნული ორი წარწერა შესრულებულია სხვადასხვა შემადგენლობის საღებავით" (ი. გილგენდორფი).

იმის გამო, რომ თ. ბარნაველისა და ჩვენს წაკითხვაში საკმაო სხვაობაა, საჭიროდ გვანია ახალი ფოტომასალის გარდა პატივცემული მკვლევარის მიერ გამოცემულ წარწერის მონახაზი და წაკითხვა აქვე, ჩვენის პარალელურად მოგვეყვანა. პირველ ორ სტრიქონს და მესამე სტრიქონის დასაწყისს ისევე გვითხულობთ, როგორც თ. ბარნაველს აქვს განმარტებული. მესამე სტრიქონის ბოლოს აღვადგენთ სიტყვას „მფარველ“-ს, რადგან აქ გაირჩევა „რვე“ ასოები. მეოთხე სტრიქონზე იკითხება „და მხ ექმენ შესა“ „და მ(ე) ხ(ე)ქმენ შე(ნი)სა“ („თ. ბარნაველი ამ სტრიქონზე კითხულობს--„ადიდე მეფობა ღმრთივ დამყა(რე) ბულისა“). მეხუთე სტრიქონზე იკითხება: „ლოცვთა სვანით მყსა“ ლოცვ(ი)თა სვ(ი)ან(ი)თ მყ(ოფელი)სა. სხვაობა მოგვეცა მეექვსე სტრიქონშიც. თ. ბარნაველი ამ სტრიქონზე კითხულობს: „გიორგისა ნოველი სიმოსისა“, რომელსაც მეფე გიორგი მეორესთან აიგივებს. ულტრაიისფერმა სხივებმა კი გამოავლინა სახელი გრიგოლი. არც მომდევნო სიტყვის „ნოველისიმოსისა“ წაკითხვა აღმოჩნდა სწორი, აქ მკაფიოდ გამოჩნდა შემდეგი ასოები „ლ ბ ტ“ და შემდეგ „თორლს“ რომლებიც ერთმანეთისაგან ერთი ასოს მანძილზე არიან დაშორებული. პირველი სამის ასოს „ლბტ“-ს ჯახსა ვფიქრობთ, მხოლოდ ლიბარიტად შეიძლება „თორლს“ კი ვკითხულობთ „თორელის.“ ამგვარად, მეექვსე სტრიქონი ასეთ სახეს იღებს: „გრი[გ]ოლსა ლ[ი]ბ[არ]იტ თორ[ელ]ის [ძესა]“. ეს უკანასკნელი სიტყვა „ძესა“ სავარაუდოა, თუმც. კონტექსტით ასეთი აღდგენა შესაფერისად მოჩანს. მერვე სტრიქონის ერთ ნაწილს, სადაც იკითხება: „რ[ომ]ლის მ[ი]ერ მოიხატა“, თ. ბარნაველი სწორად კითხულობს, მომდევნო ნაწილს კი მკვლევარი ასე აღადგენს — წმიდაა [საყდარი ესე]. ეს აღდგენა არასწორი აღმოჩნდა. ულტრაიისფერმა სხივებმა აქ გამოავლინა სიტყვა „კედელი“. ამგვარად ეს სტრიქონი ასე უნდა წავიკითხოთ: „რ[ომ]ლისა მ[ი]ერ მოიხატა კედელი“.

მერვე სტრიქონის ულტრაიისფერი სხივებით განათებამ და ფოტოფიქსირებამ ცხადყო თ. ბარნაველის წაკითხვის მცდარობა. მკვლევარი მერვე სტრიქონს კითხულობს, ხოლო მეცხრე სტრიქონს შემდეგი სახით აღადგენს: მ. „[ქ]რონიკონსა ტ-სა წელ[სა მეფობისა] 9.[მათისასა]“. ფაქტიურად, აქ სულ სხვა შინაარსის წარწერა გამოვლინდა, სადაც იკითხება „ესე დასავლისაა ჟ ასო „დ“, რაც 1961 წ. შევნიშნეთ და რის საფუძველზეც გამოვთქვით ექვი მერვე სტრიქონზე ქორონიკონის არსებობაზე, სიტყვა „დასავლისააა“-ს პირველი ასო აღმოჩნდა. მეორე ასო, რასაც თ. ბარნაველი „ტ“ (300)-დ კითხულობდა, ფაქტიურად არის ასო „ა“ მერვე სტრიქონის დასასრულს ტექსტის დამთავრების ნიშანი ზის, რაც უფლებას გვაძლევს წარწერა რვასტრიქონიანად ჩავთვალოთ (და არა ცხრასტრიქონიანად).

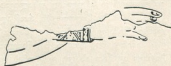

ქართული
საქონლის

ამგვარად, თ. ბარნაველისა და ჩვენს წაკითხვაში შემდეგი სწავლობა აღ-
მოჩნდა:

თ. ბარნაველის წაკითხვით:

ჩვენი წაკითხვით:

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

ქ. ჩვენი

1. [ქ. ყოველ]ად წმიდაო დედ[ოფალო]

1. [ქ. ყოველ]ად წ(მიდ)აო დედ[ოფალო]

2. [ღმრ]თის მშობელო, მარადის [ქალ]

2. [ღმრ]თის მშ(ო)ბ(ე)ლო, მ[არა]დის

3. წულო მარიამ

3. ქ[ალ]წ[უ]ლო მ[არ]ია[მ] [მფა]რვე[ლ]

4. ადიდე მეფობა ღმრთივ დამყარე]

4. და მ[ეო]ხ იე[ქ]მენ შე(ნი)სა

5. ბულისა მეფეთ[ა] მეფ[ისა]

5. ლოცვ(ი)თა სვ(ი)აწ(ი)თ

6. გიორგისა ნო[ვე]ლ[ისი]მოსისა],

6. გრ[ი]გ[ო]ლსა ლ[ი]პ[არ]იტ თორ[ე]

7. რომლისა მიერ მოიხატა წმიდაჲ
[საყდარი] [ესე]

7. რ[ომ]ლ[ისა] მ[ი]ერ მოიხ[ატ]ა
კედელი

8. [ქ]რონიკონსა ტ-სა წელ[სა] მეფო-
ბისა]

8. ესე დასაველისაჲ;

9. [მათისასა]

ატენის სიონის საქტიტორო წარწერა გვაუწყებს, რომ გრიგოლ ღამთააღმწერის ძის ქტიტორობით დასავლეთის კედელი მოუხატავთ. მართლაც, წარწერა დასავლეთის აფსიდშია მოთავსებული. როგორც ირკვევა, წარწერა ამ კედლის მოხატულობის გარკვეული ნაწილის გაცხოველება-შეკეთებაზე გვაუწყებს და არა ტაძრის თავდაპირველ მოხატვაზე.

რა დროისა უნდა იყოს ატენის საქტიტორო ფრესკული წარწერა? თ. ბარნაველის მოსაზრებას, რომ იგი „შესრულებულია იმავე ხასიათის დამწერლობით, როგორითაც მოხატულობის დანარჩენი წარწერები (თ. ბარნაველი, დასახ. ლიტ. გვ. 282), ვერ გავიზიარებთ. ატენის სიონის მხატვრობის წარწერები დახვეწილი ჩამონაკეთული პალეოგრაფიით ხასიათდება. რაც კალიგრაფ მხატვრის გაწაფულ ხელზე მიგვიჩივებს. ატენის მხატვრობის წარწერათა საერთო ხასიათი, მათი განთავსება ამა თუ იმ კომპოზიციაში მხატვრულ-დეკორატიულ ფუნქციათა მატარებელია. ამ მხრივ სრულიად საწინააღმდეგო ხასიათის დამწერლობასთან გვაქვს საქმე ატენის სიონის საქტიტორო წარწერაში. მათი სტრიქონები ცერადაა დამხრობილი, რაც სრულიად არ შეეფერება ატენის მხატვრობის წარწერათა მკაცრ პორიზონტალობას. ამავე დროს, საქტიტორო წარწერის სტრიქონები არათანაბარი ზომისანი არიან და ერთგვარად დიდუფერად შესრულებულის იერს ატარებს. ეს არის ორი, სრულიად სხვადასხვა ხასიათის წარწერა, რომელთა შორის შეინიშნება პალეოგრაფიული სხვაობაც. ამის საილუსტრაციოდ თუნდაც რამოდენიმე ასოს მოყვანა შეგვეძლო, რაც ცხადყოფს მათ ანაქრონიზმს.

ატენის მოხატულობის „ა“ ხასიათდება უღლის მსხვილი წერტილებით და ბოლოებული კიდურებით. „ანი“ რკალურად მოხაზული სხეული ჯერ თანაბრად მისმხოთი მიემართება ასოს უღლის მიმართულებით, შემდეგ მისი ზედა ნაწილი მკვეთრად წვრილდება, ასოს უღელს უერთდება და ამ ადგილზე ერთგვარ შეერილს წარმოქმნის. ატენის საქტიტორო წარწერაში კი „ანი“ სულ სხვაგვარი ხასიათისაა. მისი ქვედა ნაწილი ქვევითაა ჩამოზიდული, ხოლო უღელი ასოს ტანს არ უერთდება. ასევე სხვაობაა „გ“ ასოს დამწერლობაშიც. ატენის წარწერებში ეს ასო საკმაოდ დაბლა ჩამოზიდული ცხვირით და ორსაფეხურიანი ტიხილი კუდით იწერება, რაც მსხვილი წერტილით ბოლოვდება. საქტიტორო წარწერაში კი „გ“ საგრძნობლად პატარა ცხვირითა და მხოლოდ მარჯვნივ წარზიდული მოკლე ხაზით — კუდით გამოისახება. ჩვენ ასეთი შედარებები საკმაოდ შორს წაგვიყვანდა, რადგან საქტიტორო წარწერის ყოველი ასო სხვაობას ამჟღავნებს ატენის მხატვრობის წარწერებთან, მაგრამ ასო „დ“-ზე მაინც გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ. ატენის სიონის მხატვრობის წარწერებში „დ“ მეტწილად წრიული ტანით იწერება, რაზეც ყელია აღმართული და მასზე მსხვილი წერტილებიანი კიდურებით შემკული უღელია დამყარებული. რიგ შემთხვევაში ასოს წრიული ტანი მის ზედა ნაწილზე ოდნავ ვიწროვდება, რაც შედარებით მოგვიანო ხანის XII—XIV საუკუნეთა ძეგლებისათვისაა დამახასიათებელი.

ატენის საქტიტორო წარწერაში „დ“-ს შესამჩნევად წაგრძელებული ფორმა აქვს მიღებული. რიგ შემთხვევაში კი ეს ასო, განსაკუთრებით მეორე და მერვე სტრიქონებზე, მსხლისებურ ფორმას იღებს. ერთ შემთხვევაში ასოს ყელი ორადაა გაყოფილი. ასევე განმხოლოებულია მათი უღელიც. მსგავსი მოხაზულობის „დონი“ გვხვდება ბეთანიის კედლის მხატვრობაშიც, კერძოდ. სუმბატ დიდის ვინაობის

აღმნიშვნელ წარწერაში (1207—1213 წწ.). ატენის საეპიტორო წარწერის „დ“ ბეთანიისაგან მხოლოდ იმით განსხვავდება, რომ „დონის“ ტანის კონფიგურაცია უფრო მეტად მსხლისებური ფორმისაა, ყელით და უღელით კი მასთან დიდ მსგავსებას ამჟღავნებს. ასო „დ“-ს ასევე წერს აბულასანის მიერ შეწერილი ჭედური ხატის ოსტატი (XIII ს). აქ სხვაობა მხოლოდ იმაშია, რომ ამ უკანასკნელის უღელის კიდურები ზევითაა აგრებული. მისი, როგორც უღელი, ასევე ყელი ორადაა გაყოფილი. ატენის სიონის საეპიტორო წარწერაში ამ ასოს უღელი ოდნავ დაბლა იხრება და წერტილით ბოლოვდება, რითაც ბეთანიის „დ“-სთან მეტ მსგავსებას ამჟღავნებს. ამ ასოს ზედა ნაწილის მსგავს მობაზულობას გვხვდებით წყაროსთავისა და ბერთის სახარების ყდებზე. XIII-XIV სს ზემოდასახელებული მობაზულობის „დონი“ უფრო ხშირად გვხვდება. ასეთებია უბისის ფერწერული კარედი ხატი (XIV ს), ანჩისხატის კარედის შიდა მოჭედილობა (XIV ს) და სხვა, რომელთა, ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა. ამგვარად, ორმაგყელიანი და განმხოლოებული უღლიანი „დონი“, ძირითადად, XII—XIV სს და შემდეგი ხანის წარწერებში გვხვდება. ჩვენს წარწერაში ასეთი, მოგვიანო ხანისათვის დამახასიათებელი ნიშნების არსებობა უფლებას გვაძლევს მისი თარიღი უფრო გვიანი ხანით განვსაზღვროთ, ვიდრე ის იყო მიჩნეული. კერძოდ, XII—XIV სს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის მოქალაქეობრივი უფლება მოიპოვა ატენის სიონის მოხატულობის შესრულების თარიღმა — 1080 წელმა. მაგრამ არ შეიძლება ანგარიში არ გაუფიქროთ ძნელბედობის ხანას, რაც საქართველოს სწორედ 1080 წელს დაატყდა თავს. როგორც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი გვაუწყებს, ამ ხანაში თურქები „მოეფინნეს პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა, ვითარცა მკალნი, და დღესა ივანობისასა ასისფორნი და კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი აღიესო თურქითა. მოისრა და ტყუე იქმნა ამათ ქუეყანათა მკვიდრი ყოველი... მოჭამეს ქუეყანა და მოსწყვიდეს, თუ სადღა ვინ დარჩომილ იყო ტყეთა, კლდეთა, ქუაბთა და ხურელთა ქუეყანისათა. და ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა; რამეთუ ქრონიკონი იყო სამასი“. (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 319). ეს კი სწორედ 1080 წელს უდრის. ასეთ რთულ ვითარებაში ძნელად დასაჯერებელია, რომ ატენის სიონის მოხატვის დრო და საშუალება ჰქონოდათ. ეს რომ ასე არ ყოფილა საგვებით დაადასტურა საეპიტორო წარწერის ულტრაიისფერი სხივებით გაშუქებამ, რამაც ცხადყო რომ აქ მოხსენიებულია არა მეფე გიორგი II, არამედ ვინმე გრიგოლ ლიპარიტ თორელის ძე, რომლის მეოხებითაც დასავლეთის კედლის მხატვრობა გაუცხოველებიათ. თუ ვინ იყო გრიგოლ ლიპარიტ თორელის ძე, ან რა უფლებებით სარგებლობდა ამ ხეობაში, ჩვენთვის უცნობია. წარწერის პალეოგრაფიული მხარე XIII—XIV სს უნდა მივვითითებდეს. ამდენად, გრიგოლ ლიპარიტ თორელის ძეც ამ ხანის ფეოდალთა შორის არის საგულგნელი.

ლიპარიტ თორელი იხსენიება XIV საუკუნეში შექმნილ საისტორიო თხზულებაში „ქამთაღმწერელში“. იქ, სადაც ულუ დავითის ქართლიდან გაქცევა და დასავლეთ საქართველოში გადასვლა აღწერილი, „ქამთაღმწერელი“ შემდეგს მოგვითხრობს: „... და მოიწია თორს, ლიპარიტ თორელისასა, რომელსა დევის-ყურცა ეწოდებოდა, და მან უძღვნა ცხენი და შესამოსელი, და წარჰყვა ქუთათისს, ხოლო ვითარ ცნეს აფხაზთა, სუანთა, დადიანთა, ბედიანმან, რაჰის ერისთავმან და სრულიად ლიხთ-იმერთა, შემოკრებს სიხარულითა დიდითა, და მეფე ყვეს დავით რუ-

სუდანის ძე აფხაზთა, ვიდრე ლიხთამდე" (ქ. ც. II, 1959, გვ. 229) ამასვე მხ-
ორებს ვახუშტი ბატონიშვილი თავის ისტორიაში (ვახუშტი, საქ. ისტ. 1885.
გვ. 238—239).

აკად. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, ეს ფაქტი 1259 წელს მომხდარა
(ქ. ერის ისტ. ტ. III, 1949, გვ. 154—157). სამწუხაროდ, არავითარი ცნობა არ გა-
გვარნია ლიპარიტის შვილის ვინაობის შესახებ. ეს კი ჩვენთვის საინტერესო იყო,
რადგან ატენის საქტიტორო წარწერაში გრიგოლ ლიპარიტ თორელის ძე მოიხსე-
ნიება. თუმცა წარწერის პალეოგრაფია ამ ხანაზე XIII—XIV სს მიგვითითებს, მაგ-
რამ დღესდღეობით არ შეგვიძლიან კატეგორიულად ვასაბუთოთ „ქამთაალმწერ-
ლისა“ და ატენის საქტიტორო წარწერაში მოხსენებული ლიპარიტ თორელის
ერთიდაიგივეობა, მით უფრო, რომ არ ვიცით რა უფლებებით სარგებლობდნენ თო-
რელები ატენში. გარდა ამისა. არც გრიგოლი გვხვდება თორელთა გენეალოგია-
ში. შესაძლოა, ეს სახელი თორელთა სახლში იმ ხანიდან გაჩნდა, როდესაც თო-
რელთა ძირითადმა შტომ დაკარგა თავისი საგამგებლო და ძირითადი მამული-
ჯავახეთი და თორი (XIII ს. II ნახ.) და ქართლში ჯავახიშვილების საფეოდალო
შექმნეს. XIV საუკუნეში თორელი-ჯავახიშვილი კიდეც იხსენიება, XV საუკუნიდან
კი თორელთა ნაცვლად ჯავახიშვილები ჩანან. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით,
ჩვენი წარწერის თარიღი, უფრო XIII ს. II ნახევრისა და XIV ს. დასაწყისის ახლო
ხანებით უნდა განვსაზღვროთ (თორელთა შესახებ იხ. „საქ. მუზ. მოამბე“, X—B,
1940, გვ. 23—47; „შოთა რუსთაველი“, ისტ. ფილოლ. ძიებანი, 1966, გვ. 7—77)

ატენის სიონის საქტიტორო წარწერის ულტრაიისფერი დასხივებით გადა-
ღება და ტექსტის ცალკეული ნაწილების მკაფიოდ გამოვლენა შემდეგი დასკვნის
საშუალებას გვაძლევს:

1. საქტიტორო წარწერა ატენის სიონის მონასტულობის დასავლეთის აფსი-
დის ერთი ნაწილის გაცხოველება-შეკეთებას ეხება, რაც XIII-XIV სს. შეუსრუ-
ლებიათ.

2. აღნიშნული სამუშაოები ვინმე გრიგოლ ლიპარიტ თორელის ძის საქტი-
ტორო მოღვაწეობას მიეწერება.

3. წარწერა ქრონიკონს არ შეიცავს, რაც საფუძველს გვაძლევს უარყოთ
სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული თარიღი ატენის სიონის მხატვრობის შე-
სრულებისა — 1080 წელი.